

MUIZZÜDDEVLE

rüp giden çatışmalara sebep olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir es-Sûlî, *Ah̄bârü'r-Râzi-Billâh ve'l-Müttaki-Lillâh* (nşr. J. Heyworth-Dunne), Beyrut 1403 1983, s. 233, 262-263, 284-285; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 371, 372, 385; Ebû Ali et-Tenûhî, *Nişvârü'l-muḥâḍara* (nşr. Abbûd eş-Şâlcî), Kahire 1392/1972, IV, 171, 217-219; İbn Miskevî, *Tecâribü'l-ümem*, I-II, tür.yer.; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *et-Târîḥ* (nşr. H. F. Amedroz – D. S. Margoliouth), Kahire 1337/1919, s. 342, 409; Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî, *Tekmiletü Târîḥi't-Taberî* (Taberî, *Târîḥ* [Ebû'l-Fazl], XI içinde), s. 353, 354-355, 392, 397, 399, 400, 404, 407-408, 419, 429, 431, 432; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 340, 356-357, 365; VII, 2, 15, 16, 19, 23, 33, 38, 39, 48; VIII, 31, 39; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 324-326, 333-337, 340-343, 408-409, 445, 449-451, 453-455, 469, 477, 481-482, 496, 507, 510, 512, 514, 516, 520, 522-524, 549-550, 553-554, 565, 567-568, 575-577; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 174-177; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 6-14, 124, 134-135, 146-147, 148, 169, 173-174, 205 vd.; a.mlf., "The Relation of the Buwayhid Amirs with the 'Abbasid Caliphs", *JPHS*, II/3 (1954), s. 233; a.mlf., "A Distinguished 'Alid Family of Baghdad during the Buwayhid Period", *Journal of the Asiatic Society of Pakistan*, sy. 9, Karachi 1964, s. 50; S. Lane-Poole, *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum*, Bologna 1967, II, 197, 199, 200, 201, 202, 203; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, 327, 329-332; İbrâhim Selmân el-Kürevî, *el-Büveyhiyyün ve'l-ḥilâfetü'l-'Abbâsiyye*, Küveyt 1402/1982, s. 110-113, 118-120, 172-174, 189-194; Ahmet Güner, *Büveyhîler'in Şit-Sünnî Siyaseti*, İzmir 1999, s. 21 vd., 39, 44, 48, 49-51, 56, 103, 106, 130, 132, 133, 178, 219; Kürkîs Awâd, "ed-Dârü'l-Mu'fizzî min eşheri mebâni Bağdâd fi'l-ḥarri'r-râbîf li'l-hicre", *Sumer*, X/2, Bağdad 1954, s. 197-217; C. E. Bosworth, "Military Organisation under the Büyids of Persia and Iraq", *Oriens*, XVIII-XIX (1967), s. 155, 159 vd.; K. V. Zetterstéen, "Muizz-üd-Devle", *IA*, VIII, 561-562; a.mlf. – [H. Busse], "Mu'fizz al-Dawla", *EP* (İng.), VII, 484-485.

AHMET GÜNER

MUIZZÜDDİN MUHAMMED

(مؤذ الدين محمد)

Muizzüddîn (Şihâbüddîn) Muhammed
b. Bahâiddîn Sâm
(ö. 602/1206)

Gurlu hükümdarı
(1203-1206)

(bk. GURLULAR).

MUKABELE

(bk. SEMÂ).

MUKABELE

(المقابلة)

Bir başkasının
Kur'an-ı Kerim'i okuyuşunu
takip etmek
ve bu suretle hatim indirme
anlamında kıraat terimi.

Sözlükte "iki şeyi birbiriyle karşılaştırmak" anlamına gelen mukâbele, üç aylarda ve bilhassa ramazanlarda cami, mescid ve evlerde daha çok sabah, öğle, ikinci namazları öncesinde hâfızlar tarafından okunan Kur'an'ı takip etmek suretiyle hatim indirme geleneğine ad olmuş, zamanla hâfızların bu okuyuşları için de aynı terim kullanılmıştır. Bu gelenek, Cebrâil'in ramazan aylarında her gece Hz. Peygamber'e gelerek o ana kadar nâzil olan âyet ve sûreleri karşılıklı okuyup kontrol etmelerine dayanır (bk. ARZA). Kur'an'ın ramazan ayında nâzil olmaya başlaması, bu ayda yapılan amellerin diğer zamanlara göre daha faziletli kabul edilmesi de geleneğin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Resûl-i Ekrem'in vefatından önceki son ramazanda mukabele iki defa gerçekleşmiştir (Buhârî, "Bed'ü'l-vaḥy", 5, "Bed'ü'l-ḥalk", 6, "İsti'zân", 43; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâḥâbe", 98, 99), buna "arza-i ahîre" denir (İbn Sa'd, II, 195). Sahâbeden bazıları ramazan ayı gelince aile fertlerini toplayarak onlara mukabele okurlardı (Nevevî, s. 131 vd.).

Kur'an'ı güzel okuyan birinden dinleme ve yanlışsız hatmetmekle ilgili bazı naslar vardır. Hz. Peygamber ahabın içinde güzel Kur'an okuyanları dinler, bazan göz yaşlarını tutamadığı olurdu. Bir hadiste, Allah'ın evlerinden birinde O'nun kitabını okuyan ve müzakere eden cemaati rahmetin kaplayacağı, onları meleklerin kuşatacağı ve Allah Teâlâ'nın o mecliste yer alanları kendi nezdinde bulunanlara bildireceği kaydedilir (Müslim, "Zikir", 38, 39; Ebû Dâvûd, "Vitr", 14; Tirmizî, "Kıra'ât", 10). "Allah'ın evleri"nden genellikle mescidler anlaşılırsa da bu işin yapıldığı mektep, medrese, hankah ve meskenler de buna dahil edilmiştir. İslâm ülkelerinde saraylarda da mukabele okuyan hâfızlar bulundurulmuştur. İbn Hallikân, Hârûnürreşîd'in hanımı Zübeyde'nin Kur'an'ı ezberleyen 100 kadar câriyesinin olduğundan ve sarayında onları dinlediğinden söz eder. İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi Hırka-i Saâdet Dairesi'nde günün hemen her saatinde mukabele okuma geleneği günümüzde de sürdürülmektedir.

Bugün İslâm dünyasında yaşatılan mukabele geleneğinde esasta bir değişiklik yoktur. Makedonya gibi bazı Balkan ülkelerinde mukabele üç aylar girince başlanmakta, receb, şâban ve ramazan aylarında hatim indirilmektedir. Eski İstanbul ramazanlarında camilerde mukabele okumaya ramazandan on beş gün önce başlanır (Balikhâne Nâzırı Ali Rızâ Bey, s. 38), hatim duası Kadir gecesi öncesi ikinci namazında yapılırdı (a.g.e., s. 64). Osmanlılar döneminde namazlardan önce birer cüz mukabele okumakla görevli olan ve kendilerine "cüzhan" denilen cami görevlileri vardı (Pakalın, I, 318). Ayrıca bazı büyük konaklarda güzel sesli imam ve müezzinler görevlendirilir ve sahurdan sonra mukabele okunurdu (Balikhâne Nâzırı Ali Rızâ Bey, s. 34). İstanbul'da Eyüp Sultan Camii ve Türbesi'nde okunan hatimlerin ayrı bir fazileti olduğu kabul edilir, Uzunçarşı esnafı her yıl ramazanda Eyüp Sultan Camii'nde mukabele okuturdu (Ergin, I, 555). III. Selim'in ramazanlarda Eyüp'te Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin türbesinde veya sarayda Hırka-i Saâdet Dairesi'nde okunan hatimlere iştirakinden söz edilmiş, bu hatimlerden bazılarının kırâat-i seb'a üzere okunduğu belirtilmiştir (III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, s. 13, 16, 188, 212, 245).

Günümüzde Türkiye'de ramazan mukabeleleri genellikle ramazanın ilk günü başlar ve arefe günü tamamlanarak duası yapılır. Duanın Kadir gecesinde yapıldığı da olur. Bilhassa kış gecelerinde imsakten hemen sonra camiye gidenler sabah namazından önce okunan mukabeleyle katılmakta, ramazan için özel dinî yayınlardan mukabele daha çok bu vakitte okunmaktadır. İstanbul'da bilhassa selâtin camilerinde ramazan günlerinde tanınmış hâfızlar günümüzde de mukabele okumaktadır. Ayrıca hanımların evlerde bir araya gelip mukabele dinleme geleneği de yaygındır. Bu meclislerde bir hâfızın okuduğu mukabele takip edildiği gibi bir hâfızın kayda alınmış kıraatini dinleme de giderek yaygınlık kazanmaktadır. Mukabelede her cüz bir kişi veya birden çok hâfız tarafından okunabilmektedir.

Hâfızlarıyla ünlü Mısır'da ramazanlarda cami ve evlerde, radyo ve televizyonlarda mukabele okunur. Devamlı Kur'an tilâveti yayını yapan radyolar da vardır. Radyo ve televizyonlarda mukabele okuyacak hâfızlar özel bir kurul tarafından seçilir. Mısır dış ülkelere ramazan aylarında hâfızlar

gönderirse de bunlar genellikle mukabele yerine kısa süreli Kur'an tilâvetini tercih ederler. Fas'ta Merakeş'te dârülkur'an ramazan boyunca büyük ilgi görür, radyo ve televizyonlarda okunan mukabeleler de takip edilir. Hint alt kıtasında cami, mes-cid ve evlerde Türkiye'dekine benzer bir mukabele geleneği oluşmuştur. Nâdiren hâfızların okuduğu Kur'an'ın dinlenmesi şeklinde bir usul gözlenmekteyse de çoğunlukla mukabele olarak hâfızların birbirini dinlemesi türünden bir uygulama mevcuttur. Bu bire bir olabildiği gibi özellikle ramazan ayında bir hâfızın okuyuşunun birden fazla hâfız tarafından dinlenmesi şeklinde de olur.

Mukabele okuyan kişinin hâfız da olsa mushafa bakarak okuması daha faziletli görülmüş, dinleyenlerin rahat takip edebilmeleri açısından mukabelenin orta bir hızla (tertil üzere) okunması tavsiye edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Bed'ü'l-vaHY", 5, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 32, 33, 35, "Bed'ü'l-halk", 6, "Menâkıb", 25, "İstizân", 43; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 98, 99, "Zikir", 38, 39; Ebû Dâvûd, "Vitr", 14; Tirmizî, "Kurâ'ât", 10; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 195; Âcurrî, *Ah'lâku hameleti'l-Kur'an* (nşr. Abdülazîz b. Abdülfettâh el-Kârî), Medine 1408/1987, s. 33 vd., 67 vd.; Nevevî, *et-Tibyân fi âdâbi hameleti'l-Kur'an* (nşr. Abdülkâdir Arnaût), Küveyt 1409/1988, s. 27 vd., 131 vd.; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 314; İbnü'l-Hac el-Abderî, *el-Medhal*, Kahire 1401/1981, II, 224, 225 vd., 294 vd.; III. *Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûz-nâme* (nşr. V. Sema Arıkan), Ankara 1993, s. 13, 16, 188, 212, 245; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye* (İstanbul 1330-38), İstanbul 1995, I, 555; Balıkhâne Nâzırı Ali Rızâ Bey, *İstanbul'da Ramazan Mevsimi* (nşr. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul 1998, s. 34, 38, 49, 64; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 185; K. Nelson, *The Art of Reciting the Qur'an*, Austin 1985, s. 139, 140; Süheyl Ünver, *Bir Ramazan Binbir İstanbul* (nşr. İsmail Kara), İstanbul 1997, s. 18; M. Buitelaar, *Fasting and Feasting in Morocco*, Casablanca 1988, s. 50 vd.; Recep Akakuş, "Ramazan ve Mukabele Okuma Geleneği", *Diyanet Dergisi*, XXVI/2, Ankara 1990, s. 61 vd.; Pakalın, I, 318; Abdurrahman Çetin, "Hatim", *DİA*, XVI, 468-469.

NEBİ BOZKURT

MUKABELE

(المقابلة)

Talebenin hocasından yazdığı hadisleri onun nüshasıyla karşılaştırarak kontrol etmesi.

Sözlükte "iki şeyi birbiriyle karşılaştırmak" anlamına gelen **mukâbele** kelimesi, hadis terimi olarak "talebenin hocasından aldığı hadisleri ihtiva eden yazılı nü-

hasını hocasındaki asıl nüsha ile veya bu nüshayla daha önce karşılaştırılıp tashih edilmiş bir başka nüshayla karşılaştırarak kontrol etmesi" mânasında kullanılmaktadır. Bu kontrol işlemine **muâraza** da denir. Bir muhaddisin hadis dersinde veya imlâ meclisinde yazılan bir nüshanın aslına harfiyen uygun olup olmadığının kontrol edilmesi için yapılan mukabelenin sağlamlık bakımından en makbulü, hadisi yazan talebenin hocasıyla bizzat görüşüp onu kendi kitabından hadis rivayet ederken takip etmesi suretiyle yapılmıştır. Mukabele işi tâli nüshanın, bir başkası tarafından farklı zaman veya mekânda aslıyla veya aslının aslıyla karşılaştırılmak suretiyle yapılabildiği gibi, daha önce asıl nüshayla karşılaştırılıp tashih edilmiş olan benzeri diğer bir nüshayla da yapılabilmektedir.

Mukabelede nüshaların farklı hatlarla yazılması önem taşımaz; önemli olan, hocadan istinsah edilen nüshanın hocanın elindeki asıl nüsha ile kelime ve mâna bakımından aynı olmasıdır. Hadisleri istinsah ederken yapılan hataları önlemek için geliştirilen bu yöntem, Hz. Peygamber'in aldığı vahiyleri Cebrâil ile mukabele etmesi (**arza**) uygulamasına dayanır. Daha sonraki dönemlerde mukabele işi yaygın hale gelmiş ve bu yöntem muhaddisler tarafından hadis yazımının vazgeçilmez şartlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple bir hadis âlimi, talebesine kendisinden yazdığı hadisleri rivayet etme iznini (icâzet) vermiş olsa da muhaddislerin çoğuna göre o nüshanın mukabele yapılmadan rivayeti câiz değildir; ancak bu tür bir rivayet söz konusu nüshanın mukabele edilmediğini belirtmek şartıyla yapılabilir. Nitekim Urve b. Zübeyr, oğlu Hişâm'a hocasından yazdığı hadisleri onun aslıyla karşılaştırıp karşılaştırmadığını sormuş, bunu yapmadığını öğrenince, "Öyleyse yazmış sayılmazsın" demiştir. Bazı muhaddisler, hadis âlimlerinin ekserisi tarafından kayıt konusunda dikkatli bir talebenin yazdığı nüshanın mukabele edilmesine gerek görmemişlerse de bu görüş çoğunluk tarafından kabul edilmemiştir. Mukabele sırasında mecliste bulunup da elinde herhangi bir nüsha olmayan dinleyicilerin, en azından mukabele yapan talebenin nüshasına bakarak hocayı takip etmesi hadis bilginlerince tavsiye edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, Beyrut 1409/1988, s. 237-240; Sem'ânî, *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ* (nşr. M. Weisweiler), Beyrut 1401/1981, s. 77-79; İbnü's-Salâh, *Mukaddime* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1411/1990, s. 375-378; Bedreddin ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbnî's-*

Salâh (nşr. Zeynelâbidîn b. Muhammed Bellâ Füreyc), Riyad 1419/1998, III, 580-585; Burhâned-din el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulûmi İbnî's-Salâh* (nşr. Ebû Abdullah M. Ali Semek), Beyrut 1418/1998, s. 232-234; İbnü'l-Mülakkın, *el-Mukni' fi 'ulûmi'l-hadis* (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey'), İhsâ 1413/1992, I, 353-357; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğis* (nşr. M. Abdülmuhsin el-Ketbî), Medine 1388/1968, II, 165-172; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut 1409/1988, II, 77-79; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 349-350; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 267.

ATAULLAH ŞAHYAR

MUKABELE

(المقابلة)

Bir söz içinde geçen iki veya daha fazla unsurdan sonra her birinin karşıtını yahut ilgisini sırasıyla zikretmek anlamında edebî sanat.

Sözlükte "yüz yüze gelmek; iki şeyi birbiriyle karşılaştırmak" mânalarına gelen **mukâbele** bed' ilminde anlamı güzelleştiren söz sanatlarından biri olup **tekâbül** adıyla da geçer. Mukabelede güzelliğin kaynağı karşıt veya uyuşan anlamlar arasındaki dizim armonisidir. Meselâ, "Artık onlar az gülsünler, çok ağlasınlar" ifadesinde (et-Tevbe 9/82) yer alan "az" ve "gülsünler" öncülleri (mukaddemât) "çok" ve "ağlasınlar" ikincilleriyle (sâneviyyât) karşı karşıya getirilmiştir. Mukabele sanatı, bu örnekte görüldüğü üzere zıt unsurlar arasında gerçekleştiği gibi ikincilleri öncüllere uygun unsurlar arasında da görülebilir. "Allah, rahmetinin bir tecellisi olarak sizin için gece ve gündüz vakitlerini düzenledi ki birinde dinlenesiniz, diğesinde O'nun kereminden rızıkınızı arayasınız" örneğinde (el-Kasas 28/73) "gece" ile "dinlenme" ve "gündüz" ile "rızk arama" uygunluk münasebeti içinde bulunur. Mukabelenin sanat yönünden en üst düzeyde kabul edilen şekli karşıtlar arasında tezat armonisi biçiminde gerçekleşmiş olanıdır. Bu özelliği sebebiyle, başta Hatîb el-Kazvînî olmak üzere onun *Telhîşü'l-Miittâh*'ına şerh yazan belâgat âlimleri mukabeleyi tezat sanatı içinde yer alan bir tür olarak görmüşlerdir. Halbuki tezat, bir ifadede sadece iki zıt unsurun bir arada zikredilmesi şeklinde gerçekleşirken mukabelede en az dört karşıt öğenin oluşturduğu bir armoni söz konusudur. Buna dikkat çeken İbn Reşîk, zıt unsurların ikiyi aşması halinde bu sanatın mukabele adını alacağıni söylemektedir (*el-Umde*, II, 14-15). Ay-